

KRIMINOGEN OMILLARNI ANIQLASHDA PROFILAKTIKA INSPEKTORINING IJTIMOIIY PROFILAKTIKAGA DOIR VAZIFALARI

Berdialiyev Baxtiyor Erkinovich

yuridik fanlar bo'yicha falsafa
doktori (PhD), O'zbekiston
Respublikasi Kriminologiya
tadqiqot instituti boshlig'i

доктор философии по
юридическим наукам, начальник
Исследовательского института
криминологии Республики
Узбекистан

PhD in Law, Head of Research
Institute of Criminology of the
Republic of Uzbekistan

Annotatsiya. Maqolada profilaktika inspektorining jinoyatchilik va huquqbuzarliklar profilaktikasi tizimidagi o'rni, uning funksional vazifalari, mahalla va davlat organlari bilan o'zaro hamkorlik mexanizmlari, shuningdek ijtimoiy profilaktika sohasidagi amaliy faoliyati ilmiy tahlil qilingan. Profilaktika inspektorining faoliyati aholi xavfsizligini ta'minlash, "xavf guruhi"dagi shaxslar bilan kompleks ish olib borish va huquqbuzarliklar profilaktikasini zamonaviy yondashuvlar asosida amalga oshirishda muhim ahamiyat kasb etishi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy profilaktika, profilaktika inspektori, kriminogen vaziyat, huquqbuzarliklarning oldini olish, xavf guruhi, mahalla, probatsiya xizmati, idoralararo hamkorlik, jinoyatchilik profilaktikasi, jamoat xavfsizligi.

TASKS IN THE SPHERE OF SOCIAL PREVENTION IN IDENTIFYING CRIMINOGENIC FACTORS

Abstract. The article scientifically analyzes the role of the prevention inspector in the system of crime and offense prevention, his functional tasks, mechanisms of interaction with the community and state bodies, as well as his practical activities in the field of social prevention. It is argued that the activities of the prevention inspector are of great importance in ensuring public safety, comprehensive work with individuals in the "risk group" and the prevention of offenses based on modern approaches.

Keywords: social prevention, prevention inspector, criminogenic situation, prevention of offenses, risk group, community, probation service, interagency cooperation, crime prevention, public safety.

Jamiat xavfsizligini ta'minlash, huquqbuzarliklar dinamikasini barqaror pasaytirish va fuqarolarda huquqiy ong hamda huquqiy madaniyatni yuksaltirish davlat siyosatining eng muhim va ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy sharoitda jinoyatchilikning oldini olish faqat fosh etish va jazolash mexanizmlariga tayanmasdan, balki jinoyat sodir etilishiga imkon beruvchi ijtimoiy, psixologik, iqtisodiy va tarbiyaviy omillarni bartaraf etishga qaratilgan kompleks profilaktika choralarini talab qiladi. Mazkur keng qamrovli vazifalarni amalga oshirishda profilaktika inspektorining o'rni muhimdir.

Profilaktika inspektori joylardagi kriminogen vaziyatni muntazam o'rganadigan, aholi bilan bevosita muloqotda bo'ladigan va jinoyat xavfining ildiz omillarini barvaqt aniqlay oladigan davlat vakili sifatida huquqbuzarliklar profilaktikasi tizimining asosiy bo'g'ini hisoblanadi. Uning faoliyati fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, jinoyat sodir etishga moyilligi bo'lgan shaxslarni aniqlash va ular bilan maqsadli ish olib borish, mahalla miqyosida barqaror ijtimoiy-huquqiy muhitni shakllantirish kabi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi. Inspektor nafaqat qonunchilik talablariga asoslangan nazorat va ogohlantirishdan, balki profilaktikaning ijtimoiy va gumanistik mexanizmlaridan foydalanadi.

Inspektor vazifalarining mazmuni va ahamiyati, avvalo, aholi bilan doimiy muloqot olib borish, fuqarolar bilan individual tarzda ishlash kabi yo'nalishlarda namoyon bo'ladi. Uning faoliyati jinoyatchilik profilaktikasini amalga oshirishda ijtimoiy munosabatlarni, mahallaning ichki muhiti va fuqarolarning turmush sharoitlarini chuqur o'rganishga qaratilgan kompleks yondashuvni talab qiladi. Bu jarayonda u shaxsning ijtimoiy muhiti, iqtisodiy sharoiti, oila ichidagi munosabatlar, ta'lim yoki ish faoliyatidagi muammolarni o'rganadi. Ayniqsa, kam ta'minlangan, ijtimoiy xavf guruhiga mansub, nizoli va muammoli oilalarni doimiy kuzatib borish, ularda yuzaga kelayotgan ichki ziddiyatlarni bartaraf etishga ko'maklashish, o'zining g'ayriijtimoiy xulq-atvori xavfliligi tufayli huquqbuzarlik sodir etish ehtimoli holatida bo'lgan jismoniy shaxslar [1] bilan ishlash, fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish [2] profilaktika inspektori faoliyatining asosiy yo'nalishlaridan biridir.

Shu bilan birga, inspektor o'z hududidagi ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan yoshlarning xulq-atvorini tahlil qiladi, ularning jinoyatchilik va huquqbuzarlikka moyilligini aniqlaydi, o'qituvchilar, psixologlar va mahalla faollari bilan hamkorlikda profilaktik ishlar olib boradi. Bu yoshlar o'rtasidagi mojaro, tajovuzkorlik, ommaviy tartibsizlik yoki huquqbuzarlikka olib kelishi mumkin bo'lgan vaziyatlarni erta aniqlash imkonini beradi.

Bundan tashqari, profilaktika inspektori yolg'iz keksalar, nogironligi bo'lgan shaxslar va ijtimoiy himoyaga muhtoj fuqarolar holatini muntazam monitoring qilib boradi, ularning turmush sharoitlari, salomatlik holati, himoyaga muhtojlik darajasini baholaydi. Zarur hollarda ijtimoiy xizmatlar, tibbiy muassasalar va mahalla bilan hamkorlikda imkon qadar yordam ko'rsatilishini ta'minlaydi.

Ushbu keng qamrovli faoliyat natijasida profilaktika inspektori huquqbuzarlik sodir etilishi ehtimoli bo'lgan vaziyatlarni oldindan ko'ra oladi, xavf omillarini tahlil qiladi va ularni bartaraf etishga qaratilgan samarali profilaktik mexanizmlarni ishga soladi. Bu mexanizmlar oilaviy tarbiyani mustahkamlashdan tortib, ijtimoiy-iqtisodiy ko'maklashish, psixologik yordam ko'rsatish, yoshlar bilan ma'naviy-ma'rifiy ishlarni kuchaytirish kabi keng tadbirlarni o'z ichiga oladi. Biriktirilgan hududda ichki ishlar organlarining huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish bo'yicha faoliyatini baholash tartibiga [6] ko'ra, inspektorlarning ish jarayoni tahlil qilinadi.

Natijada, profilaktika inspektori faqat huquqni qo'llovchi organ xodimi sifatida emas, balki ijtimoiy targ'ibotchi, maslahatchi, psixolog va jamoa rahnamosi sifatida ham jamiyat xavfsizligi va barqarorligini ta'minlashga beqiyos hissa qo'shadi. U tegishli hududda sodir etilgan, birinchi navbatda ijtimoiy-maishiy tusdagi jinoyatlarning sabablari va sharoitlarini o'rganib, huquqqa xilof harakatlarni keltirib chiqargan omillarni aniqlashtiradi hamda mas'ul tashkilotlar va ularning mansabdor shaxslarning harakatsizligiga nisbatan choralar ko'radi [4].

Profilaktika inspektorining ijtimoiy profilaktikadagi vazifalari bo'yicha olib borilgan ilmiy izlanishlar va amaliy tadqiqotlar ushbu institutning zamonaviy jamoat xavfsizligi tizimida muhim

o‘rin tutayotganini tasdiqlaydi. Mavzuga oid adabiyotlarni tahlil qilish profilaktika faoliyatini xalqchil, integratsiyalashgan va ijtimoiy yo‘naltirilgan mexanizm sifatida yoritish imkonini beradi.

O‘zbekiston Respublikasining 2014-yil 14-mayda qabul qilingan “Huquqbuzarliklar profilaktikasi to‘g‘risida”gi qonuni faqat huquqbuzarliklarning oldini olishning umumiy huquqiy asoslarini belgilabgina qolmay, balki profilaktika inspektorining ijtimoiy profilaktika jarayonidagi o‘rni va vakolatlarini ham aniq tartibga soladi. Qonunda belgilangan profilaktikaning turlari – umumiy, maxsus, yakka tartibdagi va viktimologik profilaktika – profilaktika inspektori faoliyatining mazmun-mohiyatini belgilab beradi. Bu turlar inspektorning faoliyatini faqat huquqiy choralar bilan cheklab qo‘ymasdan, balki uni keng qamrovli ijtimoiy institut sifatida namoyon etadi [9; 7-b.].

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 14-martda qabul qilgan “Huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi [3] qarori mamlakatda huquqbuzarliklar profilaktikasi sohasini tubdan yangilash, tizimli institutsional islohotlarni amalga oshirish va profilaktika faoliyatini zamonaviy talablar darajasiga olib chiqishda asosiy huquqiy manbalardan biri hisoblanadi.

Qarorda, avvalo, huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish sohasidagi bir qator amaliy muammolar – huquqbuzarliklarni barvaqt aniqlashdagi kamchiliklar, turli idoralar o‘rtasidagi hamkorlikning yetarli darajada samarali emasligi, profilaktik tadbirlarning tizimli emasligi, mahalla instituti bilan o‘zaro bog‘liqlikning kuchsizligi kabi masalalar ochiq va aniq bayon qilingan. Bu esa sohadagi islohotlarga mustahkam ilmiy-huquqiy asos yaratib berdi.

Qarorning eng muhim jihati – huquqbuzarliklarning samarali profilaktikasi davlat organlarining ustuvor vazifasi sifatida belgilanganidir. Bu tamoyil profilaktika faoliyatini huquqni muhofaza qiluvchi organlarning vazifasi sifatidagina emas, balki ijtimoiy xavfsizlikni ta‘minlovchi umumdavlat siyosati sifatida qarashga asos soldi [10; 89-b.].

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 29-noyabrda qabul qilgan “O‘zbekiston Respublikasi jamoat xavfsizligi konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi [5] farmoni mamlakatda jamoat xavfsizligini ta‘minlash, jinoyatchilikning oldini olish va huquqbuzarliklar profilaktikasini ilmiy, tizimli va innovatsion asosda takomillashtirishga qaratilgan strategik hujjat hisoblanadi. Ushbu farmon bilan jamoat xavfsizligi sohasida yangi yondashuvlar, mexanizmlar va profilaktika subyektlari faoliyatining zamonaviy modeli belgilab berilgan.

Farmonning eng muhim jihatlaridan biri – huquqbuzarliklarning kelib chiqish sabablari va shart-sharoitlarini ilmiy tahlil qilishni profilaktika faoliyatining markaziy vazifasi sifatida belgilagani. Bu orqali profilaktika inspektorlari va sohaga mas‘ul organlar faoliyatida statistik ma‘lumotlar, kriminologik tahlillar, axborot texnologiyalari va tahliliy instrumentlardan foydalanish majburiy tarzda yo‘lga qo‘yildi. Demak, jamoat xavfsizligiga oid qarorlar va profilaktik choralar endi ilmiy tahlil va xulosalarga asoslanishi kerak bo‘ldi.

Farmonda alohida ta‘kidlangan muhim yo‘nalish – notinch oila, huquqbuzarlikka moyil shaxslar, oilaviy zo‘ravonlik qurbonlari bilan ishlashda tubdan yangicha yondashuvlarni amaliyotga joriy etish. Shu maqsadda “Xavfsiz xonadon”, “Xavfsiz hovli” tizimlari ishlab chiqilishi va joriy etilishi belgilab berildi.

Ushbu tizimning mohiyati shundan iboratki, profilaktika inspektori har bir xonadonning ijtimoiy, psixologik va kriminogen omillarini kompleks baholaydi, ehtimoliy xavflarni oldindan aniqlaydi va ularni bartaraf etish bo‘yicha manzilli choralar ko‘radi. Bu ijtimoiy profilaktika faoliyatini shaxs va oila darajasiga yaqinlashtirish, ya‘ni individual profilaktikaning ilmiy asoslangan yangi modelidir.

Farg‘ona shahrida 2023-yil 28-iyul kuni o‘tkazilgan videoselektor yig‘ilishi huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurash sohasida tub burilish nuqtasi bo‘ldi, desak mubolag‘a

emas. Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan mamlakatdagi kriminogen vaziyat, uning dinamikasi va profilaktik faoliyat samaradorligi chuqur tahlil qilingan holda, ayrim hududlarda jinoyatlarning barvaqt oldini olish ishlari yetarli darajada tashkil etilmayotgani qat'iy tanqid qilindi.

Yig'ilishda alohida ta'kidlangan muhim jihatlardan biri – Nukus shahrining “Altin jagis” mahallasida jinoyat sodir etish ehtimoli yuqori bo'lgan shaxslar bilan ijtimoiy profilaktikaning mutlaqo yangi tizimi joriy etilgani va uning amalda samara bergani bo'ldi. Ushbu tajriba huquqbuzarliklarning kelib chiqish omillarini aniqlash, aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamini qamrab olish, oilalardagi nizolar va qarama-qarshiliklarni bartaraf etishga qaratilgan yangi – integratsiyalashgan yondashuv sifatida baholandi.

Shunga qaramay, Prezident mazkur ilg'or amaliyotning mamlakat bo'ylab keng joriy etilganini jiddiy tanqid qildi. Aslida, profilaktika inspektorlari, mahalla yettiligi, hokim yordamchilari va ijtimoiy xizmatlar o'rtasidagi hamkorlik modeli har bir tuman va shaharda birdek amalga oshirilishi lozim edi. Biroq, amaliyotda hududlar o'rtasidagi farq katta ekanligi ma'lum bo'ldi.

Davlat rahbari tomonidan bildirilgan muhim xulosa – endilikda jinoyatchilikka qarshi kurashish faqat oqibatlarini bartaraf etish bilan cheklanmasligi, balki jinoyatlarga olib keluvchi sabab va shart-sharoitlarni barvaqt aniqlash, ijtimoiy muammolarni erta bosqichda hal etish ustuvor yo'nalishga aylanishi lozimligi ta'kidlandi. Bu esa profilaktika inspektorlarining vazifalari zamonaviy talablar asosida qayta ko'rib chiqilishi, ularning faoliyatida kriminologik tahlil, ijtimoiy diagnostika, xavf guruhlarni erta aniqlash, oilalar bilan psixo-ijtimoiy ishlarni kuchaytirish zarurligini anglatadi.

Prezidentning ushbu topshirig'i amalda mamlakatda barvaqt profilaktikaga yo'naltirilgan ijtimoiy siyosatning keng qo'llanilishini, aholi, yoshlar va ayollar bilan ishlashda yangi tizim va mexanizmlarni joriy etishni, shuningdek, profilaktika inspektorlari faoliyatida raqamli tahlil va prognoz qilishni kuchaytirishni taqozo etmoqda.

Ijtimoiy profilaktika tizimining eng muhim jihat uning aniq manzillilik va maqsadga yo'naltirilganlik tamoyili asosida tashkil etilishidir. Ya'ni, profilaktika tadbirlari aholining umumiy qatlamiga emas, balki alohida e'tiborga molik bo'lgan shaxslarga yoki huquqbuzarlik sodir etish ehtimoli yuqori bo'lgan shaxslar bilan hamda jinoyat sodir etilishiga imkon bergan shart-sharoitlarga manzilli, tizimli va rejalashtirilgan asosda olib boriladi.

Ijtimoiy profilaktika tadbirlari uch xil shaklda, xususan, ijtimoiy profilaktika tadbirlari amalga oshiriladigan shaxslar bilan individual tarzda ishlash hamda ijtimoiy profilaktika obyektlari va mahalladagi ijtimoiy muammolarni samarali hal etish yo'nalishida olib boriladi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 30-noyabrdagi 801-sonli qarorida [7] ijtimoiy profilaktika tadbirlari amalga oshiriladigan 16 toifa shaxs aniq belgilab qo'yilgani, har bir toifa vakillariga nisbatan qanday yondashuv zarurligi va amaliy mexanizmlar asosida qanday choralar ko'rilishi lozimligi bo'yicha nazariy asos va uslubiy ko'rsatmalar bayon etiladi.

Profilaktika faoliyatida ushbu toifa shaxslarning har biri bilan individual ishlash jamiyatdagi xavfli jarayonlarni barvaqt aniqlash, fuqarolarni muammoli holatlardan chiqarish, jinoyat va huquqbuzarliklarning oldini olishda insonparvar, psixologik va ijtimoiy yondashuvlarni qo'llashga xizmat qiladi.

Ijtimoiy profilaktika tadbirlari ikki toifadagi shaxslar, ya'ni huquqbuzarlik sodir etish ehtimoli bo'lgan shaxslar, huquqbuzarlikdan jabrlanish ehtimoli bo'lgan shaxslar o'rtasida amalga oshiriladi.

Profilaktika inspektori faoliyatida ijtimoiy muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etishda mahalla va jamoat tuzilmalari bilan hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Jumladan, profilaktika inspektori aniqlangan ijtimoiy muammo yoki xatti-harakat turiga qarab, tegishli chora-tadbirlarni “mahalla yettiligi” a'zolari va boshqa jamoat tashkilotlari orqali amalga oshiradi.

1. Spirtli ichimliklar, giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalarga ruju qo'ygan shaxslar bilan ishlash:

Profilaktika inspektori ushbu shaxslarning turmush tarzi, xulq-atvori va oilaviy sharoitini to'liq o'rganadi. Ular bilan individual profilaktik suhbatlar o'tkazish orqali ijtimoiy va psixologik holatini baholaydi, shuningdek ularning kasbiy salohiyatini aniqlab, kasb-hunar o'rganishga jalb etish imkoniyatlarini qidiradi. Inspektor, shuningdek shaxslarni sog'lom hayot tarziga qaytarish va ijtimoiy-huquqiy yordam ko'rsatish choralari ko'radi. Bu jarayonda tibbiy ko'rik va psixologik-ta'limiy reabilitatsiya ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, salbiy odatlarning shakllanish omillarini bartaraf etishga xizmat qiladi.

2. Qimor va tavakkalchilikka asoslangan o'yinlarga ruju qo'ygan shaxslar bilan ishlash:

Bunday shaxslarning turmush tarzi va oilaviy sharoiti tahlil qilinib, ular bilan individual profilaktik suhbatlar o'tkaziladi. Inspektor ularni qimor va tavakkalchilikning salbiy oqibatlari va huquqiy javobgarligi to'g'risida xabardor qiladi hamda salbiy odatlarni bartaraf etish choralari qo'llaydi. Shu tariqa shaxslar ijtimoiy faoliyatga qaytarilib, jamiyatdagi salbiy ta'sirlardan himoya qilinadi.

3. G'ayriijtimoiy xulq-atvorli shaxslar bilan ishlash:

Profilaktika inspektori ularning turmush tarzi, xulq-atvori va g'ayriijtimoiy xatti-harakatlarining sabablarini aniqlaydi, shaxslar bilan individual suhbatlar o'tkazadi va ularni sog'lom hayotga qaytarish choralari qo'llaydi. Bunday vaziyatlarda inspektorning asosiy vazifasi ushbu toifa shaxslarni ijtimoiy muhitga integratsiya qilish va salbiy xatti-harakatlarni bartaraf etishdan iborat bo'lishi kerak.

4. Jazoni ijro etish muassasalaridan qaytgan va profilaktik hisobda turgan shaxslar bilan ishlash:

Ushbu kategoriyadagi shaxslar turmush tarzi, xulq-atvori va oilaviy sharoitini kompleks tahlil qilish talab etiladi. Inspektor ularni kasb-hunar va tadbirkorlikka o'qitish, bandligini ta'minlashda zarur ko'mak ko'rsatadi. Bu jarayonda mahalla va ijtimoiy xizmatlar bilan hamkorlik muhim ahamiyatga ega.

5. Qarovsiz va nazoratsiz qolgan voyaga yetmaganlar bilan ishlash:

Inspektor ushbu shaxslarning turmush tarzi, xulq-atvori va oilaviy sharoitini aniqlaydi. Vasiy yoki homiysi bo'lmagan voyaga yetmaganlar uchun mas'ul shaxslarni biriktirish, ularni fan, kasb-hunar va sport to'garaklariga jalb qilish hamda bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish choralari amalga oshiriladi. Shu bilan profilaktika inspektori ijtimoiy himoyaga muhtoj yoshlar uchun barqaror va salbiy ta'sirdan himoyalangan muhit yaratadi.

Shu tariqa, profilaktika inspektori faoliyati ijtimoiy muammolarni barvaqt aniqlash, ularni mahalla va jamoat tuzilmalari orqali samarali hal etish hamda fuqarolarning huquqiy va ijtimoiy barqarorligini ta'minlashga qaratilgan kompleks mexanizm sifatida amalga oshiriladi. Bu jarayonda individual profilaktika, psixologik, ijtimoiy va ta'lim yo'nalishlarini integratsiya qilish inspektor faoliyatining samaradorligini yanada oshiradi.

Profilaktika inspektori faoliyati nafaqat huquqbuzarliklarning oldini olishga, balki jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar tizimini o'z ichiga oladi. Ilmiy nazariyalarga ko'ra, ijtimoiy profilaktikaning samaradorligi quyidagi asosiy prinsiplarga bog'liq:

Maqsadga yo'naltirilgan individual ish, bunda har bir shaxsning ijtimoiy holati, oilaviy muhiti va xulq-atvori alohida tahlil qilinadi. Bu jarayonda shaxsning ijtimoiy va psixologik ehtiyojlari asosiy o'rinda bo'ladi.

Jamoatchilik bilan hamkorlik – mahalla, maktab, sport va kasb-hunar markazlari orqali shaxslarni ijtimoiy faoliyatga jalb qilish. Bu jarayonda “mahalla yettiligi” a'zolari muhim rol o'ynaydi.

Integratsiyalashgan profilaktikada huquqiy, psixologik, ijtimoiy va ta'lim mexanizmlari kompleks ravishda qo'llaniladi. Bunda, shaxslar uchun tibbiy ko'rik va rehabilitatsiya, kasbiy yo'nalishda ta'lim va sog'lom hayotga qaytarish choralari birgalikda amalga oshiriladi.

Amaliyotda profilaktika inspektori quyidagi chora-tadbirlarni qo'llaydi:

individual profilaktika suhbatlari – turli salbiy ijtimoiy xatti-harakatlarga ruju qo'ygan shaxslar bilan suhbatlar o'tkazish, ularning sabablarini aniqlash va ijtimoiy barqarorlikni tiklash;

ijtimoiy va psixologik monitoring – oilaviy sharoit, turmush tarzi va xulq-atvorni muntazam tahlil qilish;

kasb-hunar va ta'limga jalb qilish – kam ta'minlangan va nazoratsiz shaxslarni ish va ta'lim bilan ta'minlash, ularni ijtimoiy faoliyatga integratsiya qilish;

mahalla va jamoat tuzilmalari orqali dastak – “mahalla yettiligi”, sport va fan to'garaklari orqali shaxslarni ijtimoiy faoliyatga jalb etish;

rehabilitatsiya choralari – psixologik, tibbiy va ijtimoiy yordam ko'rsatish, salbiy odatlarni bartaraf etish choralari amalga oshirish.

Shu tariqa, profilaktika inspektorining faoliyati jamiyatda huquqbuzarlikning oldini olish va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Inspektor faoliyatining samaradorligi quyidagi omillarga bog'liq: shaxslarga individual yondashuv, jamoatchilik va mahalla bilan samarali hamkorlik, psixologik, ijtimoiy va ta'lim mexanizmlarini integratsiyalash, kam ta'minlangan va xavf guruhiga oid shaxslar uchun barqaror ijtimoiy muhit yaratishdan iborat.

Amaliyotda profilaktika inspektori faoliyati ijtimoiy xatti-harakatlarni bartaraf etish, jamiyatda huquqiy ongni oshirish va aholi xavfsizligini ta'minlashda asosiy mexanizm hisoblanadi. Shuningdek, profilaktika inspektori orqali mahalla, maktab va jamoat tashkilotlari hamkorligi ijtimoiy profilaktika samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Profilaktika inspektori faoliyati faqat huquqni muhofaza qilishga oid vazifalar bilan cheklanib qolmaydi, balki jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashga, aholi o'rtasida huquqiy madaniyatni oshirishga, ijtimoiy adolat va xavfsizlikni ta'minlashga qaratilgan keng qamrovli ijtimoiy-profilaktik vazifalarni ham bajaradi. Uning ishi jinoyat sodir bo'lishining oldini olishga qaratilgan eng muhim mexanizmlardan biri sifatida nafaqat huquqni muhofaza qiluvchi organlar, balki aholi o'rtasida ham o'ziga xos ishonch va ahamiyatga ega.

Ijtimoiy profilaktika tizimi orqali profilaktika inspektorlari tomonidan olib borilgan ishlar 2024-yil davomida jamiyatda huquqbuzarliklarning oldini olish va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda muhim natijalar berdi. Hisobot davrida xonadonlar, oilalar va profilaktik hisobdagi shaxslar tahlili natijasida huquqbuzarlik sodir etish yoki undan jabrlanish ehtimoli yuqori bo'lgan 580 mingdan ortiq shaxs aniqlangan va elektron xulosalar tuzilib, “mahalla yettiligi” vakillariga taqdim etilgan. Xulosalarning taqdim etilishi quyidagicha bo'lgan: mahallalar raislariga 168 606 ta, hokim yordamchilariga 145 958 ta, xotin-qizlar faollariga 172 805 ta, yoshlar yetakchilariga 100 237 ta.

Bu ko'rsatkich profilaktika inspektorlarining oilalar va shaxslar bilan individual ishlash hamda jamoatchilik bilan hamkorlik mexanizmlarini faol qo'llagani samarasidir.

Bu ma'lumotlar ijtimoiy profilaktika tadbirlarini tartibli tashkil qilishda shaxslar, oilalar va mahalliy jamoatchilikning ishtiroki qanchalik muhimligini ko'rsatadi. Elektron xulosalar orqali aniqlangan xavfli vaziyatlar “mahalla yettiligi” va mahalliy tuzilmalar tomonidan kompleks profilaktik chora-tadbirlarni amalga oshirish imkonini bergan.

2024-yilda[8] ijtimoiy profilaktika tadbirlari amalga oshirilgan shaxslar soni 410 413 nafarni tashkil etib, umumiy aniqlangan shaxslarning 69,8 %ni tashkil etadi. Bu ko'rsatkich profilaktika inspektorlari faoliyatining samaradorligini ko'rsatadi, chunki ular shaxslarning huquqiy ongini

oshirish, salbiy xatti-harakatlarni bartaraf etish va ijtimoiy faoliyatga jalb qilish orqali huquqbuzarliklar sodir etish ehtimolini sezilarli darajada kamaytirgan. Shuningdek, 177 193 nafar shaxs bilan profilaktik ishlar olib borilgan, bu esa xavf guruhlarini aniqlash va ularni kompleks tadbirlar bilan qoplashda inspektorlar tomonidan amalga oshirilgan doimiy monitoringning natijasidir.

Ilmiy tahlildan kelib chiqadigan bo‘lsak, profilaktika inspektorlari faoliyatining samaradorligi quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

xavfli shaxslarni aniqlash va monitoring qilish – jamoatchilik bilan hamkorlikda huquqbuzarlik sodir etish ehtimoli yuqori bo‘lgan shaxslarning turmush tarzi, oilaviy sharoiti va ijtimoiy holatini muntazam tahlil qilish;

kompleks profilaktika tadbirlari – mahalla vakillari, yoshlar yetakchilari, xotin-qizlar faollari va hokim yordamchilari bilan hamkorlikda shaxslarni ijtimoiy faoliyatga jalb qilish, kasb-hunar va ta’lim imkoniyatlaridan foydalanish, salbiy odatlarni bartaraf etish;

elektron xulosalar tizimi – axborot tizimi orqali shaxslarning huquqiy va ijtimoiy holatini qayd etish va tizimli tahlil qilish, natijasini tegishliligi bo‘yicha yo‘naltirish.

Xulosa qilib aytish mumkinki, 2024-yil davomida profilaktika inspektorlari tomonidan amalga oshirilgan kompleks chora-tadbirlar va jamoatchilik bilan hamkorlik orqali ijtimoiy profilaktika samaradorligi sezilarli darajada oshgan. Bu holat ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash, huquqbuzarliklarning oldini olish va fuqarolarning huquqiy ongini yuksaltirishda profilaktika inspektorlari faoliyatining muhimligini ta’kidlaydi.

Profilaktika inspektori – huquqbuzarliklar profilaktikasi sohasida to‘g‘ridan-to‘g‘ri aholi bilan ishlaydigan, joylardagi vaziyatni yaxshi biluvchi va uning barqarorligini ta’minlashga mas’ul shaxs. U mahalla doirasida ijtimoiy muammolarni bartaraf etish, keksa va yolg‘iz fuqarolar, nogironligi bo‘lgan shaxslar, yoshlar, muammoli oilalar va nosog‘lom oilalar bilan individual ish olib boruvchi, ehtimol tutilgan xavf omillarini erta aniqlovchi profilaktikaning asosiy subyekti hisoblanadi.

Profilaktika inspektori faoliyatining o‘ziga xos xususiyati shundaki, u jinoyat yoki huquqbuzarlikning amalga oshishidan oldin harakat qiladi. Uning vazifasi nafaqat jinoyatni fosh etish, balki uning sodir etilishiga olib keluvchi shart-sharoitlarni bartaraf etish, oldini olishdan iborat. Shuning uchun inspektor faoliyatida huquqiy va ijtimoiy-psixologik yondashuvlar uyg‘unligi muhim o‘rin tutadi.

Profilaktika inspektori ijtimoiy profilaktika tizimining markaziy figurasi sifatida jinoyatchilikning oldini olishda muhim o‘rin tutadi. Uning faoliyati huquqiy, ijtimoiy va psixologik mexanizmlarni qamrab olgan kompleks jarayon bo‘lib, mahalla doirasida barqarorlikni, aholi xavfsizligini ta’minlash, yoshlar tarbiyasida ijobiy muhit yaratishga xizmat qiladi.

Profilaktika inspektorining samarali faoliyati jinoyatchilikni kamaytirish, jamiyatda xavfsizlikni ta’minlash va fuqarolarning huquqiy madaniyatini oshirishda muhim omil bo‘lib, uning ishini qo‘llab-quvvatlash va institutsional rivojlantirish bugungi kunda dolzarb vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan manbalar / References

1. O'zbekiston Respublikasining 2014-yil 14-maydagi "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi qonun.
2. O'zbekiston Respublikasining 2016-yil 16-sentyabrdagi "Ichki ishlar organlari to'g'risida"gi qonun.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 14-martdagi "Huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 24-dekabrdagi "Jamoat xavfsizligini ta'minlash samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 29-noyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi jamoat xavfsizligi konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni.
6. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 22-fevraldagi "Biriktirilgan hududda ichki ishlar organlarining huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish bo'yicha faoliyatini baholash tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi qarori.
7. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 30-noyabrdagi "Obod va xavfsiz mahalla» tamoyili asosida mahallalarda ijtimoiy profilaktika tizimi samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori.
8. Jinoyatchilik tendensiyalari va jinoyatchilik omillari davlat hisoboti // O'zbekiston Respublikasi kriminologiya tadqiqot instituti // T.2024.
9. Ziyodullayev M.Z., Isayev S.A. Huquqbuzarliklar profilaktikasining huquqiy asoslarini takomillashtirish yo'lida // Qalqon. – 2015. – № 1. – B. 7.
10. Ismailov I., Muxamedov O'.X., Ziyodullayev M.Z. va boshq. Ichki ishlar organlari tizimidagi tub islohotlar – xalq manfaatlariga xizmat qilishni ta'minlash kafolati: O'quv qo'llanma. – T., 2017. – B. 89.

